

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

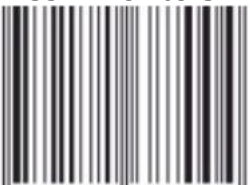
8/2024

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

8/2024

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2024, № 8, iyul

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023 yil 29 avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liq Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Xolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza To'ymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, professor

Jumayev Jura, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

Klichev Qybek Abdurasulovich, tarix fanlari doktori, dotsent

G'aybulayeva Nafisa Izattullayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Ibragimov M.B.	Futbol terminlarining kelib chiqish tarixi va tavsifi	3
Batirkhanova M.O.	Somatik frazeologik birliklar tahlili va ularning o'rganilish tarixi	9
Sobirova D.R.	Reklama matnlarining gender xususiyatlari (tibbiyotga oid reklamalar misolida)	15
Sadullayeva G.I.	Enhancing listening comprehension: strategies, challenges and a comprehensive methodology for language learners	17
Asadov T.H., Bakirova N.H.	Ayrim etnofrazemalarning lingvokulturologik tadqiqi (o'zbek, rus, turk tillari misolida)	26
Eshquvvatova G.N., Urinbayeva D.B.	Stylistic features of proverbs in internet texts	31
Hojiyeva M.G'.	Integrating language and content: strategies and challenges in content-based language instruction	36
Khabibova M.N.	Biografik asarlardagi epistolyar matnlarning o'rni va ularning pragmatik xususiyatlar	41
Mahmudova D.M.	Building a comprehensive bilingual synchronous corpus: principles and practices	45
Narzullayeva D.B.	Qur'oni Karim leksik konfiguratsiyalari: Ka'ba toponimmi yoxud teonim?	50
Sadikov E.T.	Iltifot va inkor mazmunidagi nutq aktlarining tasviriy-ifodaviy atributlari	55
Pardayev S.Sh.	Globalashuv davrida madaniyatlararo muloqot tizimidagi madaniy o'ziga xoslik	60
Mahmudova D.M.	Significance and development of linguistic corpora in Uzbekistan	66
Safoyeva S.N.	Pragmatic marker: "so" and its role in modern oral discourse	70
Turg'unboyeva D.A.	Comparative pragmatics: politeness strategies in uzbek and english languages	75
Xolova M.B.	Tushuncha madaniy kodning shakllangan birligi sifatida	81
Xusenova M.O'.	Termin va terminologiya xususida	85
Ziyayeva D.A.	Paradigmatic analysis of speech verbs	89
Zokirova N.S.	The concept of "linguistic picture of the world" in translation	94
Давлатова М.Х.	Встречение английских глаголов-предикатов в функционально-семантическом поле	98
Махмудова Ю.А.	Лингвокультурные особенности в контексте социолингвистического анализа произведения «Шайтанат»	104
Gudgina V.A., Rustamova N.Sh.	The phraseological specificity of V.Shukshin's idiostyle in fiction: an analysis of interconnections and functional features	109
Subxonqulov U.T., Adizova F.M.	So'zlarni lingvistik tahlil qilish jarayoni uchun ayrim algoritmlarining qiyosiy tahlili	114
Heydarova N.A.	"Past", "present" and "future" as temporal adjectives	119
Norova M.F.	Phraseological dialectisms in english literary works	123
Zeynalova K.	The use of some national-cultural realities in the english language, their etymology and ways of their borrowings	128
Karimova R.	Pragmatic and conceptual aspects of idioms in the discourse of the british and american press	134
Yokubova Sh.Y.	Fe'li birikmalarning nutqiy voqelanishi	138
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Муллоев Ш.Б., Нижзов Л.Р.,	Просветитель и пламенный публицист сайдризо ализода	142

Примов Ш.М.		
Ochilov U.S., Salimova H.H.	Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” va Teodor Drayzerning “Amerika fojiasi” asarlaridagi ona obrazlarida milliy qadriyatlarining ifodalanishi	148
Rajabov A.O‘., Jalilova L.J.	Artistic psychologism in the works of J. Barnes	153
Khodjaeva D.I., Khametov I.R.	Romantic literature and the exploration of human nature relationship	159
Nasriyeva G.Z.	Amerika adabiyotida shaxs va jamiyat munosabatlari mavzularida ijod etgan namoyondalar	166
Ne‘matova S.	Boburning insonshunoslik xususidagi qarashlari	170
Sidorkova L.R., Mekhriddinova O.Kh.	Temporal dimensions and their manifestation within the idiostylistic framework of M.Y.Lermontov: an examination of temporality’s role and evolution	175
Астанова Г.А.	“Минг бир кеча” асарининг хх аср ўзбек адабиётига бадиий таъсири	183
Oripova K.D.	Adabiyotshunoslikda yozuvchi biografiyasi va bola psixologiyasining o‘ziga xosligi	188
Haydarova N.A.	Tarjimada interdiskursivlikni qayta yaratishning o‘ziga xos xususiyatlari	192
Asgarova G.	Secret signatures of Nakhchivan correspondents and writers of “Molla Nasreddin”	196
Саидова Н.З.	Знаки и символы в повести Т.Пулатова «Окликни меня в лесу»: глубинный анализ	204
Qosimova N.F., Haydarova G.R.	Tarjima sifatini oshirishda tarjima strategiyalarining roli	209
MATNSHUNOSLIK VA MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLOGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Latipova S.A.	“Me’rojnoma’yi turkiy” – ilmiy-adabiy manba sifatida	213
“NAVOIY GULSHANI”		
Bekova N.J., Guliyeva N.Z.	Navoiyning forsiy va turkiy she’riyatida irfoniy g‘oyalarning badiiy talqinlaridagi o‘xshashlik	217
FALSAFA VA HUQUQ, SIYOSATSHUNOSLIK *** PHILOSOPHY, LAW AND POLITICAL SCIENCES *** ФИЛОСОФИЯ, ПРАВО И ПОЛИТОЛОГИЯ		
Boymirzayeva M.Sh	Radikalizmning mohiyati, asosiy shakllari va ilmiy talqinlari	223
Sadullaeva M.A.	Number as the essence of things: Pythagorean philosophy	227
Muydinov D.N.	Yevropada irqchilik va ksenofobiyaning ortishi sabablari va oqibatlari	231
Селюгина К.В.	Некоторые особенности нарциссических защит у релокантов из России в Республике Кыргызстан	238
TARIX *** HISTORY *** ИСТОРИЯ		
Ergashov Z.B., Yakubov R.Y., Sultonov Z.N.	Birinchi renessans davrida qomusiy allomalarimizning ilmiy faoliyati	245
Mamadjonov A.B.	O‘zbekiston Turkiya munosabatlarida yangicha nuqtayi nazar	250
Mubinov M.A.	The brief review of works by english-speaking authors on the history of the Bukhara emirate	255
Umarov B.B.	Buxoro shahrining somoniyalar davridagi tarixiga oid manbalar tahlili	259
Таирова М.Х.	Истоки фармацевтики и основатели	264
Abdullaeva D.A.	XX asrning 20-40-yillarida Ark qo‘rg‘onining ta’miratlanish tarixi	270
Жуманиязов И.Р.	Қорақалпоғистонга чанг чолғу асбобининг кириб келиши ва ривожланиши	274

FUTBOL TERMINLARINING KELIB CHIQISH TARIXI VA TAVSIFI

Ibragimov Manuchexr Baxtiyorovich,

Buxoro davlat universiteti

Sport faoliyati kafedrası dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

ibragimov.manuchekhr@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada futbol atama va terminlarining kelib chiqishi, tarixi, tavsifi ochib berilgan. Ushbu terminlarning ma'nosi, turli tillarda taqqoslanishi haqida so'z yuritiladi. Qolaversa o'zbek futbol atamalarining izohi tahlil qilingan va umumiy xulosalar keltirilgan

Kalit so'zlari: termin, til, terminologiya, futbol, arbitr, o'yin qoidalari, davr, tizim, taqqoslash, solishtirish, texnika taktika, darvozabon, maydon, tarix, o'yin, aut, dribling, gol, kubok, legioner, durang, bosqich.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ И ОПИСАНИЕ ФУТБОЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ

Аннотация. В данной статье раскрывается происхождение, история и описание футбольных терминов. Кроме того, обсуждаются значения терминов и их сравнение на разных языках. Также, проанализирована трактовка футбольных терминов на узбекском языке и представлены общие выводы.

Ключевые слова: термин, язык, терминология, футбол, арбитр, правила игры, период, система, сравнение, техника тактика, вратарь, поле, история, игра, аут, dribлинг, гол, кубок, легионер, ничья, этап.

FOOTBALL TERMS ORIGIN AND DESCRIPTION

Abstract. This article reveals the origin, history, and description of football terms. In addition, the meaning of the terms and their comparison in different languages are discussed. In addition, the interpretation of Uzbek football terms is analyzed and general conclusions are presented.

Key words: term, language, terminology, football, referee, rules of the game, period, system, comparison, comparison technique tactics, goalkeeper, field, history, game, aut, dribbling, goal, cup, degionnaire, draw, stage.

Kirish. Yurtimizda sog'lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning o'z ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarishi, mamlakatimiz yigit-qizlarini XXI asr talablariga to'liq javob beradigan har tomonlama rivojlangan shaxslar etib voyaga yetkazish uchun zarur shart-sharoitlar va imkoniyatlarni yaratish bo'yicha keng ko'lamli aniq yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadida mamlakatimizda keng miqyosli ishlar amalga oshirilmoqda.

Vatanimiz mustaqillikka erishgach, sportni, shu jumladan sport o'yinlarini rivojlantirishga e'tibor kuchaytirildi.

Mamlakatimizda futbolni rivojlantirish borasida hukumatimiz tomonidan qaror va farmonlar qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5924-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 fevraldagi "2019-2023 yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 118-sonli Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019 yil 4 dekabrda imzolangan PF-5887-sonli Farmonlari shular jumlasidandir [1,2,3]. Umumta'lim maktablarda futbol yo'nalishi bo'yicha sinflar ochilishi, maxsus sport-maktab internatlarining tashkil qilinishi, bolalar va o'smirlar sport maktablarining ochilishi ham bu sohaga berilayotgan e'tiborning namunasidir.

Jismoniy madaniyat va sport ta'limini takomillashtirishda davlatimizning yetakchi mutaxassis olimlari samarali mehnat qilmoqdalar. Ularning ilmiy tadqiqot ishlari asosida sohaga doir darsliklar, o'quv qo'llanmalar, lug'atlar, monografiyalar, metodik qo'llanmalar ishlab chiqildi. Ular, kadrlar tayyorlash, aholini sog'lomlashtirish, sport mahoratini oshirish jarayonini takomillashtirishga xizmat qilmoqda.

Oxirgi yillarda respublikamizda eng asosiy, muhim vazifalaridan biri sport o'yinlarini rivojlantirish masalasi bo'lib turibdi. Mustaqil O'zbekistonning ma'naviy sog'lom avlodlarini, bo'lajak vatanparvarlarini tarbiyalash vazifasi o'qituvchilar, murabbiylar va mutaxassislar zimmasiga tushadi.

Jismoniy tarbiya o'qituvchilari, sport mutaxassislarining, ustoz-murabbiylarining chuqur bilim, yuksak malaka, boy tajriba va mahoratga ega bo'lishi, har tomonlama yetuk, ma'naviy barkamol kadrlar tayyorlash garovidir. Zero, ustozlar har jihatdan shogirdlariga namuna bo'la olsagina kelajakka ishonchli zamin tayyorlanadi. Bunga erishish uchun o'qituvchilar tinimsiz izlanishlari, o'z bilim va malakalarini oshirib borishning barcha imkoniyat va vositalardan samarali foydalanishlari zarur. Rivojlangan mamlakatlar o'quv muassasalaridagi zamonaviy ta'lim texnologiyalari, ilg'or tajribalar bilan tanishishlari, uni o'quv yurtlarida qo'llay bilishlari lozim.

Zamonaviy dunyoda sport jamiyat hayotining ajralmas bir qismiga aylandi. Sportchilar hayot tarzi, kiyinish, madaniyat hamda tendentsiyalarning shakllanishiga ta'sir qiladi. Bugungi kunda sport yangiliklarini ko'plab insonlar kuzatmoqda. Olimpiya o'yinlari, Osiyo chempionatlaridan tortib to respublika hamda viloyat futbol musobaqalari sport ishqibozlariga qiziqish uyg'otmoqda. Har doim futbol terminologiyasi omma orasida katta qiziqish uyg'otadi, chunki u hali ham nisbatan yaxshi va to'liq o'rganilmagan[4].

Tadqiqotning maqsadi. Olib borilgan ko'p yillik tadqiqotning maqsadi futbol terminlarning kelib chiqishi, ishlatilishi va mazmunini o'rganish va tahlil qilish.

Futbolni eslatadigan va unga o'xshash to'pli o'yinlar, qadimdan ko'plab xalqlar orasida ma'lum bo'lgan.

Qadimgi Xitoy va Yaponiya yozuvlari manbasida ularni topish va uchratish mumkin. Qadimgi Misr fir'avnlar va qadimgi Gretsiya bareleflari dahma (sag'ana)larida "futbol syujetlari" tasviri topilgan. Bu o'yinlar nafaqat ko'ngilochar o'yinlar, balki harbiylarning ham jismoniy tayyorgarligini ta'minlagan. Tarixchilar qadimgi futbolning paydo bo'lishini tildan tilga o'tgan deb ta'kidlashadi. O'yin rivojlanishi bilan birgalikda futbol atamalari ham xalqlar orasida tarqalib, rivojlanib bordi.

Muayyan terminlardan foydalanishda ularning tarixiy xususiyatlari odatda atamalarining kelib chiqishi, mavjudlik vaqti, qarindoshlik yoki boshqa tomonlari bilan tavsiflanadi.

Ushbu maqolada biz futbol terminlarining kelib chiqishi haqidagi savollarga javob topishga harakat qilamiz. Misollar futbol atamalaridan olingan. Kelib chiqishi nuqtai nazaridan futbol atamalarini ham ikki guruhga ajratish mumkin.

Asl o'zbek atamalarining kelib chiqishi futbol terminologiyasida juda ko'p:

- aylanib o'tish;	- darvoza, darvozabon;
- asosiy vaqt;	- darvozabon kiyimi;
- bahsli to'p;	- darvozabon maydonchasi;
- bosqich;	- durang;
- boshlang'ich zarba;	- jamoa sardori;
- burchak sektori;	- jamoa taktikasi;
- burchak to'pi;	- jarima zarbasi [5].

Atamalar o'zbek futbol terminologiyasining muhim qismini tashkil etadi. Bugungi kunda futbol butun dunyo bo'ylab tarqaldi, ammo aynan Angliyada o'yin qoidalari birlashtirilib, atamalarining muhim qismi anglisizm ekanligi ajablanarli hol emas.

Aynan anglisizmlar (anderdog, aut, bek, vinger, gol, golkipar, derbi, dribling, kouch, kross, laynsmen, lider, ofsayd, pas, penalti, pleymeyker, pressing, seyv, standart, taym-aut, fol, forward, futbol, havbek, xet-trik) futbol terminologiyasida alohida o'rin egallaydi. Bundan tashqari, ular odatda xalqaro xarakterga ega.

Biroq o'zbek futbolining rivojlanib borishi futbol terminologiyasida ilgari mavjud bo'lmagan yangi tushunchalarni ishlatish zarurligi bugungi kunning muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Bunday atamalarining aksariyati hanuzgacha qo'llanilmoqda, ayrimlari esa ishlatilmay qoldi.

Biz ayrim futbol atamalarini taqqoslashni jadvalda ko'rib chiqamiz.

1-jadval

Futbol terminlarining ayrim tillarda taqqoslash

	Termin	Ingliz tili	Rus tili	Nemis tili	Italyan tili
1	Dribling	Dribbling	Дриблинг	Dribbeln	Dribbling, pallaggio, finta
2	O'yindan	offside	офсайд	das	offside,

LINGUISTICS

	tashqari holat		«положе-ние вне игры»	Abseits	fuorigioco
3	Hujumchi	forward	форвард «напада-ющий»	der Forward	forward, attaccante
4	Assistent	assistant	ассистент	assistent	assistente
5	Aut	auth	аут	auth	aut
6	To`purar	bombardier	бомбардир	bombenschutze	bombardiere
7	Gol	goal	гол	ziel	obiettivo
8	Diskvalifikatsiya	disqualification	дисквалификаци- я	disqualifikation	squalifica
9	O`yin qoidasi	the rule of the game	правила игры	spielregel	le regole del gioco
10	Durang	draw	ничья	ziehen	disegno
11	Sardor	captain	капитан	kapitan	capitano
12	Taktika	tactics	тактика	taktik	tattiche
13	Jismoniy tayyorgarlik	physical training	физическая подготовка	korperliches training	Allenamento fisico
14	Yirik hisob	a large account	большой счёт	ein grobes konto	un grosso conto
15	Kombinatsiya	combination	комбинация	kombination	combinazione
16	Kubok	cup	кубок	tasse	tazza
17	Kubok o`yini	cup game	кубок игры	pokalspiel	partita di coppa
18	Qizil varoqcha	red card	красная карточка	rote karte	cartellino rosso
19	Qo`shimcha vaqt	extra time	дополнительное время	extra zeit	tempo extra
20	Legioner	legionnare	легионер	legioanar	legionario
21	Liga	liga	лига	liga	liga
22	Muxlis	fan	фанат	fan	fan
23	Penalti	penalty	пеналти	strafe	pena
24	Seyv	Seyv	сейв	seew	Seyv
25	Taym	tim	тайм	tim	tim

Futbol terminlari har bir davr va vaqtda bir nechta nemis, fransuz, italyan hamda boshqa tillardan qabul qilingan. Masalan, arbitr, ataka, getri, divizion, dublyor, liga, flang, chempionat futbol terminologiyasiga fransuz tilidan kirib kelgan. Bombardir, diskvalifikatsiya, legioner, stadion, texnika terminlari esa nemis tilidan olingan. Bundan tashqari futbol terminologiyasida italyan so`zlaridan kelib chiqqan atamalar (katenachchio, libero, trekvartista, final, fint) hamda ispan tilidan (mundial, rabona) kelib chiqqan atamalarni ko`rish mumkin[6].

Mamlakatimizda futbol rivojlanishining dastlabki davrida chet tilidagi atamalarni o`zbek tiliga almashtirishga harakat qilishdi. Masalan;

1. Forward-hujumchi. Hujum chizig`ining o`yinchisi, uning asosiy vazifasi – raqib darvozasiga hujum qilish. O`yinchilarning to`p bilan raqib darvozasi tomon iloji boricha yaqinroq borib gol urishga harakat qiladi. Raqib darvozasi tomon zarbalar, to`p oshirishlar, to`pni olib yurishlar, himoyachilarni aldashlar, to`psiz raqib tomon yurishlar, darvoza tomon kuchli zarbalar – bularning barchasi futbolchilarning yorib kirish, hujumkor harakatlardir. Hujumchi, raqibdan to`pni olib qo`yib uni o`zida egallashga intilishi ham kiradi.

2. Bek-himoyachi. Inglizcha “keyingi” so`zidan olingan, himoyaning oxirgi chizig`ida turib, o`z darvozasini qo`riqlayotgan himoyachi. bu o`yinchining asosiy vazifasi o`z jamoasi darvozasi ostonalarni himoya qilish. Mazkur o`yinchiga tegishli bo`lgan, uzoq vaqtgacha hukm surgan “bek” ingliz iborasi, o`tgan asrning o`ttizinchi yillaridan keyin, orqasida faqat darvozabon bo`lgan o`yinchining himoya orqa chizig`idagi vazifasini to`la aks etuvchi ruscha “zashitnik”, o`zbekcha “himoyachi” degan so`zlar bilan almashti.

3. Referi-hakam. Tortishuvlar o`rtasidagi vositachi, hakam. Futbolda bu tushuncha klassik kurashdan kelgan. Unda kurash maydonida (gilamda) bo`lgan, ikkita kurashchining kurashini boshqarayotgan hakam referi deb aytiladi. Futbolda maydondagi hakam referi deyiladi.

4. Xavbek-yarim himoyachi. Yarim himoyachining, ingliz tilidan kelgan boshqacha nomi.

Aytishimiz mumkinki, chet tilidagi futbol atamaları uzoq yo'lni bosib o'tdi - ularni butunlay inkor etishdan tortib, futbol atama tizimi uchun ularning ahamiyatini qabul qilish va anglashgacha, chunki bu sport turi jahon miqyosida shuhrat qozongan, shu munosabat bilan xalqaro internasional terminlar zaruratga aylangan.

Futbolda qabul qilingan terminlardan foydalanishning yana bir sababi ularning qisqaligidir. Keling, taqqoslaylik o'zbek termini to'pni olib yurush inglizcha sinonimi dribbling, qo'shimcha vaqt - pley-of kabi terminlarda farqini ko'rishimiz mumkin. Bugungi kunda o'zbek tilidan kelib chiqqan futbol atamaları parallel faoliyat yuritishi natijasida chet tili futbol terminologiyasining sinonimiya kabi xususiyatini ajratib ko'rsatishimiz mumkin [7].

Ko'pgina tadqiqotchilar o'zbek va ingliz futbol terminologiyasini solishtirganda, o'zbek tilidagi termin amalga oshirilayotgan yoki qilinishi kerak bo'lgan harakatga e'tibor berish bilan tavsiflanadi. Masalan, o'zbek tilida himoyachi atamasi va inglizchada bek-oxirgi, orqadagi himoyachi degan ma'noni bildiradi. O'zbek tilidagi terminlarda urg'u bor ya'ni o'yinchining vazifasi darvoza chizig'ini himoya qilishdir, ingliz atamasida esa muhimi pozitsiya oxirgi yoki orqadagi himoyachi hisoblanadi.

Xulosa. Yuqorida aytilganlarga asosanib, shuni ta'kidlash mumkinki futbol terminologiyasi uzoq tarixga ega. Futbol o'yini rivojlanishi va tarqalishi bilan taraqqiy eta boshladi. Shu uchun futbolning ommaviyligi ortib bormoqda. Bu haqiqat bir qator ob'ektiv sabablar bilan izohlanadi: futbolning vatani Angliya, aynan ingliz tilida o'yin qoidalari, qisqa va aniq terminlar bo'lgan. Ammo hozirgi paytda o'zbek futbol terminologiyasi o'ziga xoslikni aks ettiradi

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 yanvardagi PF-5924-sonli "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. Lex.uz.

2. O'zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 13 fevral, 118-son "2019-2023 yillar davrida O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" Qarori. Lex.uz.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 4 dekabrda PF-5887-sonli "O'zbekistonda futbolni rivojlantirishni mutlaqo yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. Lex.uz.

4. Бауэр В. Г. Социальная значимость физической культуры и спорта в современных условиях развития России // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 1. – С. 50–56.

5. Ibragimov M.B. Futbol atamaları. Uslubiy qo'llanma. – 2022. – B. 55-66.

6. Словарь футбольных терминов // Российские и советские спортсмены : сайт. – 2012. – 23 янв. – URL: <http://ruchampions.com/glossarium/61-slovar-futbolnih-terminov>.

7. Терминология футбола // Футбол : сайт. – URL: <https://www.sites.google.com/site/asadovfootball/pravila/> terminologia-futbol.

8. fifa.com - Xalqaro Futbol Uyushmasining sayti.

9. Football.com - Futbol axboroti sayti [ru.m.wikipedia.org/wiki/tarmog`idan olingan ma`lumotlar](http://ru.m.wikipedia.org/wiki/tarmog%27idan_olingan_ma%27lumotlar).

10. UEFA.com - Yevropa Futbol Uyushmasining sayti.

11. Uff.uz - O'zbekiston Futbol Federatsiyasining sayti.

12. Pfl.uz - professional futbol ligasining sayti.

13. Football-into.ru - Futbol saytlar katalogi.

14. Championat.Asia - Futbol yangiliklari sayti.

15. Football.wikipedia.org - Jahon futboli yangiliklari sayt.